

“ #15
GEMEENSCHAPSACTIE
OP WIJKNIVEAU
HET BRI-CO-PROJECT ”

Oktober 2023

Een publicatie van de vzw Fédération des Services Sociaux
Auteurs: Justine Vleminckx, Toufik Cherifi en Chloë Angé

INHOUDSTAFEL

TIJDSCHRIFTEN VAN HET ACTIEONDERZOEK	4
VOORWOORD	5
INLEIDING	7
1. HET BRI-CO: CONTEXT EN PROJECTKADER	11
Instrument in post-coronatijden: luisteren naar de behoeften van mensen in 'gedegradeerde' wijken	11
De grote uitgangspunten voor actie van het BRI-Co	15
Het BRI-Co uitgetest op het terrein: een constant aangepast experimenteel instrument	19
2. ETHISCH ONTHAAL EN ONVOORWAARDELIJK LUISTEREN ALS KERNASPECTEN	22
Met welke inwoners wordt contact gelegd tijdens de BRI-Co's?	23
Interesse wekken: een gemeenschappelijk verhaal en methodologische hulpmiddelen	28
Aandacht voor het ruimtelijke en temporele aspect van de BRI-Co's.....	30
3. WIJKEN REPAREREN: KANSEN EN UITDAGINGEN	37
Een wijk repareren: redenen voor deelname.....	39
Ongelijke mogelijkheden voor deelname.....	42
Het belang van faciliteren	45
Mogelijkheden en beperkingen van lokale sociale interventies.....	46
BESLUIT (EN VOORUITZICHTEN)	50
BIBLIOGRAFIE	52

TIJDSCHRIFT VAN HET ACTIEONDERZOEK

Sinds december 2021 is de cel Actieonderzoek betrokken bij de ondersteuning en analyse van een instrument voor sociale interventies op wijkniveau: het BRI-Co. Het doel van dit instrument is het stimuleren van de opzet van concrete acties om de levenskwaliteit te verbeteren in bepaalde 'gedegradeerde' wijken in Brussel. In dat opzicht biedt het BRI-Co de kans om enerzijds actie te ondernemen op het vlak van toegang tot rechten en diensten en anderzijds de lokale democratie een nieuwe impuls te geven. Dit onderzoeksproject valt onder de noemer 'interventiesociologie', namelijk: "een specifieke praktijk van het vakgebied waarbij de socioloog zich, op (eigen) verzoek, onderdompelt in een microsituatie om een interpretatie voor te stellen waarvan de (inhoudelijke of procesmatige) effecten kunnen bijdragen aan een verandering van die situatie"¹. Concreet moeten we als onderzoekers verschillende rollen vervullen die elkaar aanvullen: documentatie en productie van empirische gegevens, praktische beheer van het project en faciliteren van verschillende ontmoetingsruimten, en productie van meta-analyses over het instrument en over de impact ervan.

VOORWOORD

Nooit eerder werd zoveel gesproken over democratie. Zowel aan linkse als aan rechtse zijde is men het erover eens dat de democratie zich in een diepe crisis bevindt. Anderzijds staan de openbare diensten en de diensten van algemeen belang alsmaar verder van de burger door digitalisering, de vermindering van het aantal loketten, verzadigde telefoonlijnen, enz. De verenigingen en de maatschappelijk werkers in het algemeen zijn daardoor 'subbesturen' geworden. Zij besteden het grootste deel van hun tijd aan pogingen om diensten te bereiken die gewoonweg onbereikbaar geworden zijn, en/of aan de voorbereiding van zeer complexe dossiers. Het is soms een hele krachttoer om een afspraak te krijgen bij een gemeente, terwijl deze overheidsinstelling net het dichtst bij de burger zou moeten staan. Het aantal mannen en vrouwen die op het terrein, buiten de muren, in de wijken en rechtstreeks met de mensen werken, neemt alsmaar af. Democratie is nochtans een proces dat in twee richtingen werkt: van de burger naar de maatschappij en van de overheidsinstellingen naar de burger.

De BRI-Co's bieden een bescheiden oplossing en hebben als doel om de lokale democratie te versterken. Ze gaan in tegen complexe, geïnstitutionaliseerde participatieprocessen en hanteren een volkse en traditionele werkwijze. 'Belle mannen' die rondgaan in de wijken, een maaltijd aanbieden, gezellige en esthetische ruimten creëren, niet spreken volgens een hiërarchie, onvoorwaardelijk luisteren en informele communicatie lijken eenvoudige maar veelbelovende elementen om de solidariteit te versterken in wijken: rond en met de buurtbewoners, verenigingen en overheidsinstellingen. Het streefdoel van de BRI-Co's is uiteindelijk heel gewoon en bescheiden. Met deze elementen kunnen de inwoners van een wijk samen de discussie aangaan over algemene problematieken die gerelateerd zijn aan elkaar en die niet individueel kunnen worden aangepakt: sociale rechtvaardigheid,

¹ Herreros, Gilles. *Pour une sociologie d'intervention*. Èrès, 2009.

gezondheidsongelijkheden, klimaatverandering, democratische crisis en de huidige geopolitieke gebeurtenissen.

Om de woorden van Michel Autès te herhalen: het is zaak om “de democratie nieuw leven in te blazen waar dat het hardst nodig is, waar de burger moet worden ingezet ter versterking van de solidariteit in het dagelijks leven”. We moeten de democratie dus dringend samen weer opbouwen, en de BRI-Co's kunnen daaraan bijdragen. Dit roept uiteraard vragen op over de misstappen en illusies die plaatsgebonden interventies met zich mee kunnen brengen. In dit tijdschrift gaan we nuance en complexiteit niet uit de weg en baseren we ons op participatie, democratie en wijk als concepten om te bepalen wat in de eerste plaats zinvol is voor de inwoners van steden, en dan vooral voor de Brusselaars.

Céline Nieuwenhuys
Algemeen secretaris

Federatie van de Maatschappelijke Diensten

INLEIDING

Het BRI-Co of ‘Bureau de Recherches et d’Investigations sur les Communs’ is een instrument voor sociale interventies dat tussen november 2021 en december 2022 in verschillende Brusselse wijken werd georganiseerd (en in 2023 werd voortgezet).

Het vloeit voort uit eerdere experimenten die het activistische collectief ‘Les Actrices et Acteurs des Temps Présents’² in 2017 ondernam in de vorm van marsen (‘La Marche des Communs’ en ‘La Marche des Réparations’). Met de steun van de FdSS en het CESEP³ hebben deze experimenten geleid tot de organisatie van een eerste BRI-Co in de sociale woonwijk Bois-du-Luc in La Louvière (Ayadi, 2018). In die context werden de marsen en nadien het BRI-Co door de initiatiefnemers beschouwd als “contramiddelen” die “de basis leggen voor een nieuwe vorm van beleidsverhalen en een nieuwe vorm van gebruik van de openbare

ruimte” (Hermant, 2018). Met hun rekbare kader zijn ze ontwikkeld als ‘evoluerende’ methodologieën die gebaseerd zijn op het samenbrengen van mensen uit eenzelfde gebied en de uitwisseling van hun ervaringen, met als doel om te komen tot emancipatorische voorstellen die collectief worden uitgevoerd en lokaal verankerd zijn. Dit eerste experiment met het BRI-Co als instrument leidde tot verschillende andere experimenten in verschillende contexten, zowel in Brussel als in Wallonië, vooral op initiatief van ‘Les Actrices et Acteurs des Temps Présents’ en ‘La Maison du Peuple d’Europe’ (Demotier, 2023, *ibid.*).

Eind 2021 werd het opnieuw ingezet – deze keer door de FBMD⁴ – in het kader van het exitplan uit de coronacrisis ALCOV (‘Agir Localement COntre le Virus’) met de financiële steun van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (Gemeenschappelijke Gemeenschapscom-

² Voor meer informatie over de historiek van het BRI-Co zie: Demotier, P., 2023, “BRI-Co: (p)reparations dans les quartiers”, *CESEP*, Nijvel, 83 p.

³ De vzw ‘Centre Socialiste d’Education Permanente’.

⁴ De Federatie van de Bicommunautaire Maatschappelijke Diensten.

missie - GGC). Het BRI-Co werd georganiseerd in kwetsbare wijken in Brussel die het meest getroffen waren door het coronavirus en waar de inwoners het minst geneigd waren om zich te laten vaccineren. De specifieke opdracht van het BRI-Co was om positief in te werken op de sociale gezondheidsdeterminanten (digitale kloof, wantrouwen tegenover de overheid, het niet prioriteren van gezondheid, enz.). Voor de FBMD was de uitrol van het BRI-Co als instrument een kans om enerzijds de toegang tot rechten, gezondheids-

zorg en sociale diensten te verbeteren (Noël, 2021) en anderzijds de lokale democratie nieuw leven in te blazen. Deze visie is gebaseerd op de drie specifieke doelstellingen van het instrument: ten eerste de buurtbewoners de kans geven om hun behoeften en prioriteiten uit te spreken en met hen een dialoog aangaan over concrete oplossingen die in hun directe omgeving moeten worden geïmplementeerd, ten tweede de handelingsbevoegdheden en hefboomen van de lokale actoren zichtbaar maken, en ten derde het netwerk in de wijk verder

uitbouwen, tussen de (publieke en private) lokale actoren onderling en met de buurtbewoners.

In dit tijdschrift analyseren we de experimenten met het BRI-Co als instrument, die tussen november 2021 en december 2022 in Brussel plaatsvonden, toen de coronacrisis ten einde liep. Onze aandacht gaat daarbij specifiek uit naar het idee (of ideaal) van *burgerparticipatie*, dat het BRI-Co onderschrijft. Met behulp van een aantal logistieke en methodologische mechanismen schept het de nodige omstandigheden:

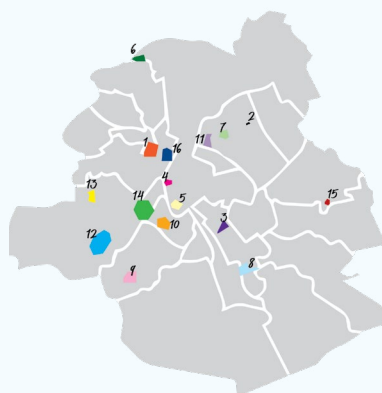
- enerzijds om te luisteren naar mensen die moeite hebben om hun stem te laten horen (wegens materiële, politieke, wettelijke of symbolische obstakels) en om die mensen daarbij een warm onthaal te geven;
- en anderzijds om ervoor te zorgen dat er rekening wordt gehouden met wat zij zeggen door acties collectief uit te voeren.

Vanuit die invalshoek willen we niet zozeer onderzoeken of het BRI-Co wel *echt* een participatief

instrument is en in welke mate het al dan niet kan worden gesitueerd op een meer of minder adviserend of beleidsmatig continuüm. Zoals we weten, is *participatie* een begrip dat tegenwoordig te pas en te onpas wordt gehanteerd en dat verschillende weerklanken omvat: het wordt door sommigen gevierd als de bondgenoot van burgerlijke 'empowerment', maar gelaakt door anderen voor wie het niet meer is dan stof in de ogen strooien van burgers die uiteindelijk niet minder getroffen worden door sociale ongelijkheden (Carrel, 2013).

Zonder een van deze visies te onderschrijven, willen we veeleer aan de hand van de meerdere BRI-Co's die werden georganiseerd in verschillende Brusselse wijken laten zien wat zo'n instrument voor sociale interventies kan opleveren, zowel in de beperkte zin van het ondernemen van concrete acties als in de bredere zin van het bevorderen van de burgerstem en van collectieve actie voor mensen uit milieus die ver van de politieke wereld staan. Met deze analyse wil het tijdschrift stof tot nadenken bieden aan de mensen die in het veld werken en die activiteiten

TUSSEN NOVEMBER 2021 EN DECEMBER 2022 WERDEN 18 BRI-CO'S GEORGANISEERD IN 17 VERSCHILLENDE WIJKEN IN 10 BRUSSELSE GEMEENTEN.

Kaart van de BRI-Co's die werden georganiseerd tussen november 2021 en december 2022: Koekelberg, Marbotin (Schaarbeek), Gray (Elsene), Anneessens (Stad Brussel), Beneden de Marollen (Stad Brussel), Modelwijk (Laken), Pogge (Schaarbeek), Volta (Elsene), Sint-Denijs (Vorst), Bethlehem (Sint-Gillis), Brabant (Schaarbeek), Moderne Wijk (Sint-Agatha-Berchem), Bizet (Anderlecht), Peterbos (Anderlecht), Kuregem (Anderlecht), Sint-Lambertusberg (Sint-Lambrechts-Woluwe) en Historisch Molenbeek (Sint-Jans-Molenbeek)⁵.

⁵ De actuele kaart van de BRI-Co's is online beschikbaar: <https://www.fdss.be/nl/buiten-de-muren/atelier-de-quartier-bri-co/>

organiseren met soortgelijke doelstellingen als die van het BRI-Co. Zoals elk voorstel voor sociale actie is dit instrument uiteraard beperkt en beperkend. Maar zoals andere veldonderzoeken over participatieve instrumenten hebben aangetoond, is het belangrijk en gunstig om in deze tijden waarin participatie een overheidsinstrument (geworden) is de “potentiële bijdragen ervan te onderzoeken en tegelijk de sociale ongelijkheden ernstig te nemen” (Eliasoph, 2013), want sociale ongelijkheden kunnen sommige mensen meer dan andere verhinderen om deel te nemen aan burgeractie. ▶

1. HET BRI-CO: CONTEXT EN PROJECTKADER

In dit eerste deel komen we terug op de veranderingen in de politieke en conjuncturele context waarin het BRI-Co-project ontstaan is, alsook de beginselen die aan de basis liggen van het project. We tonen ook hoe deze verschillende kaders een invloed hebben gehad op de manier waarop het BRI-Co

werd georganiseerd (bijvoorbeeld qua keuze van de locatie en de betrokkenheid van de actoren) maar ook werd aangepast na feedback van actoren op het terrein en op basis van de bevindingen van het BRI-Co-team.

INSTRUMENT IN POST-CORONATIJDEN: LUISTEREN NAAR DE BEHOEFTE VAN MENSEN IN GEDGEGRADEERDE WIJKEN

Het BRI-Co-project werd eind 2021 in Brussel opgestart. De vaccinatiedcampagne tegen het coronavirus stond toen centraal op de politieke agenda en in de media en werd door politici en medische experts voorgesteld als ‘een van de beste manieren om uit de

gezondheids crisis te geraken’. Deze algemene oproep aan de bevolking, die werd gestimuleerd door het verplicht maken van het ‘Covid Safe Ticket’, lokte terughoudendheid en zelfs verzet uit, gaande van wantrouwen tegenover een vaccin dat recent op de

farmaceutische markt verschenen was en waarvan de neveneffecten amper gekend waren, tot een algemeen wantrouwen tegenover de medische en politieke instellingen (Maes, 2021; Rea en Fortunier, 2022). Dit werd ook gevoed en versterkt door de vele complottheorieën die toen massaal werden verspreid via sociale media (Mazzocchetti *et al.*, 2020).

In Brussel, waar het aantal gevaccineerden het laagst bleef van heel België (vooral bij de 18- tot 24-jarigen), toonden de trends vrij snel aan dat de armste wijken (waar de gemiddelde leeftijd vaak ook het laagst ligt) ook de wijken met de laagste vaccinatiegraad waren. Bijgevolg kregen ze veel aandacht in de politiek en van de media en werden ze met de vinger gewezen als slechte leerlingen in een collectieve inspanning om uit de crisis te geraken. In het kader van verschillende studies (Maes, *op.cit.*; Rea & Fortunier, *op.cit.*) werden de complexe redenen onderzocht waarom het vaccinatiebeleid zo weinig bijval kreeg in

deze ‘gedegradeerde’ wijken⁶.

Ten eerste komt gezondheid voor veel mensen in een preciaire sociaal-economische situatie pas op de ‘tweede’ plaats in het budget en de bekommernissen van het gezin, aangezien andere dagelijkse basisbehoeften (voldoende eten, de huur betalen, enz.) prioritair zijn. Deze ‘standaard’ prioritering kan gepaard gaan met concrete gevolgen die de toegang tot gezondheidszorg beïnvloeden, zoals een slechte medische dekking omdat de bijdrage aan het ziekenfonds niet nauwgezet wordt betaald, en een fenomeen van “gewoon zijn aan het uitstellen van gezondheidszorg” (Maes, *op.cit.*; Thunus *et al.*, 2023).

Ten tweede droeg de aanpak van de coronacrisis ertoe bij dat de sociale ongelijkheden groter werden. Er werden maatregelen ingevoerd die voor de hele bevolking geldig waren, maar op die manier werd er geen rekening gehouden met de kwetsbaarste mensen en met de mogelijke gevolgen van de (nood) beslissingen voor hun sociale

en gezondheidssituatie. Door dit gebrek aan overweging in combinatie met de stigmatisering en het morele diskrediet waarmee zij worden geconfronteerd (Rea & Fortunier, *op.cit.*), gaven de inwoners van ‘gedegradeerde’ wijken in Brussel aan dat ze wantrouwig en zelfs woedend waren tegenover de overheid en de overheidsinstellingen, en die gevoelens waren bepalend bij hun keuze om zich niet te laten vaccineren.

In die context werd het BRI-Co opgenomen in het gewestelijke ALCOV-plan als een kans om de inwoners van deze wijken te ontmoeten en hen de aandacht te geven die ze doorgaans niet krijgen, zeker tijdens de crisis. De bedoeling was meer bepaald om te luisteren naar hun behoeften, maar ook om hen een ruimte te bieden waar ze gedachten kunnen uitwisselen over de vaccinatiekwestie (hun twijfels, angsten en standpunten), en meer in het algemeen over hun ervaringen met de coronacrisis.

“Sinds de uitvoering van het ALCOV-project hebben we gemerkt hoe belangrijk het is om mensen

die het verst van de gezondheidszorg af staan tijd te geven om gedachten uit te wisselen over de vaccinatiekwestie (en andere zaken). We benadrukken ook het belang van een ruimte waar mensen hun angsten en vragen kunnen delen over de gezondheidssituatie, de componenten van de ziekte, vaccinatie, enz. Volgens ons moeten deze ruimten dringend – nog vóór vlot toegankelijke vaccinatievoorzieningen – worden gecreëerd door mensen te gaan opzoeken waar ze zijn, met andere woorden bij hen thuis aan de deur.” (Passage uit een nota aan de gemeenten om hen te informeren over de uitrol van het BRI-Co als instrument)

Eind 2022 werd het project met nog een jaar verlengd in het kader van het Geïntegreerd Welzijns- en Gezondheidsplan (GWGP), dat wordt gesteund door de Brusselse Hoofdstedelijke Regering. Het BRI-Co vormt nu de kern van een structureel territoriaal beleid, samen met andere instrumenten om de sociale en gezondheidskwesties beter op elkaar af te stemmen op verschillende niveaus in Brussel.

⁶ Ruimtelijke degradatie is een sociologisch fenomeen waarbij “bevolkingsgroepen die geen keuze hebben qua woonplaats, omdat ze minder bevoorrecht zijn of minder goed geïntegreerd zijn, lijken te worden uitgesloten of gegroeped” (Pumain *et al.*, 2006).

HET BRI-CO IN EEN NOTENDOP

Het BRI-Co is een laagdrempelig instrument voor sociale interventies in wijken. Het neemt de vorm aan van een ruimte die drie dagen geopend is voor de inwoners van een beperkt grondgebied (max. 5.000 inwoners) en waar zij terecht kunnen en er naar hen wordt geluisterd. Het is onderverdeeld in verschillende belangrijke fasen die een specifieke methodologie volgen:

- **Voorafgaand aan het BRI-Co wordt een *controlecommissie opgericht en een verkennende wandeling georganiseerd***. De controlecommissie bestaat uit verenigingen, burgercollectieven en soms besturen en heeft als taak om het BRI-Co-team (mensen van buiten de wijk) te wijzen op de problemen, middelen en specifieke kenmerken van het betrokken gebied. Daarvoor wordt een **verkennende wandeling** georganiseerd door en voor de leden van de controlecommissie om een eerste beeld te krijgen van de betrokken wijk en om de inwoners te informeren over de organisatie van het BRI-Co.
- **Het BRI-Co vindt plaats**. Gedurende drie dagen kunnen de buurtbewoners terecht op een bepaalde locatie, waar voortdurend koffie en thee en 's middags ook een maaltijd worden aangeboden. De buurtbewoners worden uitgenodigd voor een gezellig samenzijn en om te komen praten over de wijk en/of over een vooraf vastgelegd onderwerp, bijvoorbeeld (mentale) gezondheid of voeding. Op de derde dag worden de standpunten van de buurtbewoners gepresenteerd in aanwezigheid van de controlecommissie en de buurtbewoners zelf.
- **Er wordt een *reparatiecommissie samengesteld***. Deze reparatiecommissie bestaat uit de leden van de controlecommissie en buurtbewoners die willen bijdragen aan het reparatieproces. De reparatiecommissie onderzoekt de reparatievoorstellen die het drie dagen durende BRI-Co heeft opgeleverd, en bepaalt welke voorstellen ze collectief wil uitvoeren.

DE GROTE UITGANGSPUNTEN VOOR ACTIE VAN HET BRI-CO

Het BRI-Co is gebaseerd op drie principes voor actie: het introduceren van een derde partij in een bepaald gebied, het uitvoeren van laagdrempelige interventies in direct en proactief contact met de mensen ('outreaching'), en tot slot de ontwikkeling van een aanpak op het niveau van een microgebied.

Outreaching en laagdrempelige interventies

Het BRI-Co is een laagdrempelig instrument voor sociale interventies dat gebaseerd is op outreaching. Deze aanpak bestaat uit "actief de hand uitsteken naar mensen die in de marge zitten, door fysiek naar de plek te gaan waar zij wonen, om een band met hen op te bouwen" (Baillergeau en Grymonprez, 2020). Lange tijd waren de praktijken en hulpmiddelen voor outreaching gericht op mensen in zeer precaire situaties (daklozen, men-

sen zonder verblijfsvergunning, sekswerkers, enz.). Geleidelijk aan werden ze echter uitgebreid naar een breder publiek in een context waarin enerzijds de situaties van sociale kwetsbaarheid toegenomen en complexer geworden zijn⁷ en anderzijds de problemen van het niet-gebruik van en de niet-toegang tot rechten een grote uitdaging geworden zijn op het vlak van maatschappelijk werk. Door de coronacrisis en de situaties van isolement en kwetsbaarheid die naar aanleiding van de aanpak van de crisis zijn ontstaan of verergerd, worden deze vormen van ondersteuning buiten een strikt kader⁸, waarbij men zo dicht mogelijk bij de behoeften en de realiteit van de mensen staat, nu meer dan ooit gewaardeerd (Géry 2021; Rea en Fortunier 2021).

Wat het BRI-Co als onderdeel van sociale outreaching zo bijzonder

⁷ Zie hierover: FdSS, 2023, *7me bilan des appels reçus au numéro bruxellois « Allo ? Aide sociale »*, Brussel: Maandelijks overzichten – Hallo? Welzijnswerk | FdSS.

⁸ Zie hierover: Hubert H-O, Vleminckx J., en Serré A., 2019, *A la croisée des regards. Usagers et travailleurs sociaux*, Academia, Brussel; Maisin C., Rosenzweig M., 2019, 'Travailler le social à l'échelle des quartiers. L'action communautaire en chantier', *Les Cahiers de la recherche-action*, n°7, Brussel: FdSS.

maakt, is dat het voor iedereen toegankelijk is. Je hoeft niet aan bepaalde voorwaarden te voldoen om eraan deel te nemen. Het BRI-Co vindt plaats op het niveau van een microwijk en biedt een warme en uitnodigende omgeving om te luisteren naar de problemen en wensen van de mensen die ernaartoe komen. Op de openingsdagen van het BRI-Co richten een logistiek medewerker en een kok de ruimte in om die zo uitnodigend mogelijk te maken en maken zij een lekkere maaltijd klaar, gaat een 'belleman' rond in de wijk om de inwoners uit te nodigen, en verwelkomen de Buurtactierelais (BAR) en de maatschappelijk werkers (onderzoekers) de mensen en geven zij hen de kans om over hun ervaringen te praten.

Met deze aanpak streeft het BRI-Co op zijn minst drie doelstellingen na die eigen zijn aan outreaching. Ten eerste biedt het een kans om mensen met problemen waarvoor ze zelf geen oplossing vinden te informeren over hun rechten en de beschikbare diensten. Ten tweede nodigt het de inwoners van een wijk uit om "te reflecteren over hun plaats in de samenleving

en om hen van de nodige middelen te voorzien om er toegang toe te krijgen of ze te vormen wanneer ze onduidelijk lijkt" (Baillergeau en Grymonprez, *op.cit.*). En ten derde wil het de complexiteit van de ervaringen en levensomstandigheden van mensen met wie zelden rekening wordt gehouden bij de uitstippeling van het overheidsbeleid zichtbaar en verstaanbaar maken voor verenigingen en institutionele dienstverleners. In die zin moedigt het de medewerkers van verenigingen en instellingen aan om 'hun kantoor muren te verlaten' en zelf toe te gaan naar de inwoners van de wijk waar ze actief zijn. Zoals vermeld in een visienota van het project, die in mei 2022 werd opgesteld, "maakt de aanwezigheid van publieke en private verenigingen tijdens de feedbackvergadering op de locatie van het BRI-Co het mogelijk om de beweging om te keren (naar de mensen toe gaan in plaats van de mensen naar de diensten te laten komen), doordat ze hun kantoor muren verlaten en dicht bij de mensen staan".

Territoriale benadering en lokale democratie

Het BRI-Co maakt als instrument uiteraard deel uit van een territoriale visie. De schaal van de interventie is beperkt tot een gebied met maximum 5.000 inwoners, dat in de eerste plaats wordt bepaald op basis van de vergelijking van gegevens uit de Wijkmonitoring en vervolgens op basis van de verzoeken van actoren op het terrein. In Brussel kunnen er grote zichtbare verschillen zijn tussen de ene straat en de andere (qua dynamiek en sociologische kenmerken, maar ook qua infrastructuur of overheidsinvestering) en de subjectieve relatie van mensen met 'hun wijk' kan door die verschillen worden beïnvloed.

Naast het verzamelen en belichten van de ervaringen en levensomstandigheden van de buurtbewoners, is het BRI-Co in de eerste plaats een instrument voor transversale actie in wijken. Het doel van de territoriale benadering is om in te werken op wat direct zinvol is voor de mensen, het dagelijks leven, de omgeving en de directe sociale relaties (Tremblay, 2013). De aanpak is gebaseerd op het

principe dat de openbare ruimte een gemeenschappelijke ruimte is waaraan alle burgers in principe mogen bijdragen (Berger en Charles, 2014). Het is de ambitie van het BRI-Co om plaatsen (zoals de reparatiecommissies) te creëren "waar mensen de band kunnen ervaren en voelen tussen wat ze bijdragen aan de diagnose en wat ermee wordt gedaan" (Visienota, *Ibid.*). Bovendien vormen de acties die na het BRI-Co worden ondernomen weliswaar de kern van het instrument (vooral omdat de FBMD de geraadpleegde inwoners niet opnieuw een gevoel van teleurstelling wil bezorgen), maar ze zijn geen doel op zich. Ze zijn eerder een hoeksteen waarop de – vaak broze – band tussen de buurtbewoners onderling en tussen de buurtbewoners en de drijvende krachten in de wijk (verenigingen en overheidsinstellingen) verder kan worden opgebouwd. Voor het herstel van de democratie en het uitbreiden van de actiemogelijkheden is het echter noodzakelijk om op lokaal niveau de relaties op basis van wederzijds vertrouwen te herstellen en om "integratiebanden te ontwikkelen in het gebied" (Cailouette *et al.*, 2013).

“Territorialiseren betekent meer plaatsen creëren waar mensen hun stem kunnen laten horen, meer ontmoetingsplaatsen voor sociale actoren voorzien en meer onderwerpen aanreiken waarover kan worden onderhandeld. Territorialiseren is de lokale ruimte zodanig politiseren dat ze steeds het onderwerp wordt van een democratisch debat. Het is de democratie nieuw leven inblazen waar ze het hardst nodig is, waar de burger moet worden ingezet ter versterking van de solidariteit in het dagelijks leven: democratie komt van onderaf” (Autès, 1992: 119).

Positionering van een derde

Het laatste methodologische principe van de BRI-Co's is erop gebaseerd om binnen een bepaald gebied een derde partij van buiten dat gebied te introduceren. Aan die derde partij werd gestalte gegeven aan de hand van verschillende logistieke en methodologische keuzes, die we in het tweede deel van dit tijdschrift meer in detail bespreken.

Deze ‘externaliteit’, die in het kader van het BRI-Co-project

wordt bevorderd, is gebaseerd op verschillende veronderstellingen. Enerzijds maakt het externe karakter van de derde actor het mogelijk om zonder vooroordelen te luisteren naar de mensen die naar het BRI-Co komen. Anderzijds kunnen de lokale verenigingen en instellingen door het externe karakter van de FBMD beschikken over een stand van zaken van de behoeften van de buurtbewoners en/of burgerparticipatie aanmoedigen, zonder rechtstreeks betrokken te zijn bij het BRI-Co als instrument, en dus zonder het risico te lopen om apart te worden genomen door een of andere buurtbewoner die op resultaten wacht. Door gestalte te geven aan die derde partij in Brusselse microwijken, kan de FBMD ten slotte de bevindingen die voortvloeien uit de getuigenissen van de buurtbewoners over hun ervaringen met de steun van lokale verenigingen terugkoppelen aan onder andere de gemeenten, zonder het risico te lopen in een lastig parket te geraken. Die derde partij hoeft immers geen verantwoording af te leggen op dat niveau.

HET BRI-CO UITGETEST OP HET TERREIN: EEN CONSTANT AANGEPAST EXPERIMENTEEL INSTRUMENT

Het BRI-Co is bedoeld als een experimenteel instrument dat wordt uitgetest en telkens wordt aangepast op basis van de feedback van de betrokken actoren en de vaststellingen van het BRI-Co-team. De leden van dat team zijn actief betrokken bij de verschillende fasen van het project, maar als onderzoeker analyseren zij ook de impact van het project en de vragen die het oproept. Nadat de eerste BRI-Co's hadden plaatsgevonden in Brussel, in de context die we daarnet hebben toegelicht, werd het BRI-Co-team al gauw geconfronteerd met verschillende vragen. Die vragen waren van pragmatische aard en hadden betrekking op de relatie tussen de concrete mogelijkheden bij de implementatie van het instrument en de oorspronkelijke ambities van het project, maar ook op de betekenis van bepaalde basisprincipes van het BRI-Co-project. Over deze uitdagingen werd continu nagedacht binnen het team in de vorm

van interviews en werkgroepen.

Aanvankelijk voorzag het project in de organisatie van 36 BRI-Co's⁹ voor 2022 om alle gebieden te dekken waar twee statistische indicatoren, namelijk een laag sociaal-economisch niveau en een lage vaccinatiegraad, elkaar significant kruisen. Dat plan bleek al gauw te ambitieus, ten eerste omdat het onvoldoende rekening hield met de aanzienlijke krachten die nodig zijn om een BRI-Co te organiseren en op te volgen. Ten tweede werd de implementatie van het instrument in de 36 geplande gebieden vertraagd en soms verhinderd door twee grote problemen: enerzijds de beperkte beschikbaarheid van lokalen in de desbetreffende wijken door een tekort aan beschikbare lokalen die toegankelijk zijn voor de buurtbewoners en die niet gecommmercialiseerd zijn, en anderzijds de moeilijkheid om de actoren in de bezochte gebieden aan boord te krijgen, die terughou-

9 Uiteindelijk werden in de periode 2021-2022 achttien BRI-Co's georganiseerd.

dend waren of zelfs vooroordelen hadden ten aanzien van het BRI-Co-project.

Een van hun bezwaren was dat het BRI-Co kon worden gepercipieerd als het 'zoveelste' project, aangezien er in Brussel op het vlak van 'burgeroverleg' al veel instrumenten rond sociale en gezondheidskwesties waren. Daarnaast waren ze bang om de inwoners te overvragen, met als dubbel risico dat die het beu zouden zijn om altijd weer hun verhaal te moeten vertellen, maar ook dat ze voor de zoveelste keer verwachtingen zouden wekken zonder te kunnen garanderen dat ze die verwachtingen konden waarmaken. Er was ook bezorgdheid over de mate van betrokkenheid die de organisatie van een BRI-Co zou vereisen van de actoren op het terrein en over de extra werklast die het met zich mee zou brengen in post-coronatijden waarin de verenigingen – die al aan het eind van hun krachten waren – zich mogelijk ook overbevraagd voelden door de vele sociale problemen die de coronacrisis en de lockdowns hadden veroorzaakt.

Dit alles leidde tot een fundamentele tegenstrijdigheid in de intentie van het project. Als derde actor is het BRI-Co bedoeld als een instrument dat de nodige omstandigheden schept voor mensen om zich uit te spreken over hun wijk, maar ook voor lokale verenigingen en instellingen om rekening te houden met wat die mensen zeggen. Samen met vrijwillige buurtbewoners kunnen zij de geformuleerde voorstellen dan in de praktijk omzetten. Oorspronkelijk was de rol van de medewerkers van de BRI-Co's enkel om te luisteren naar de behoeften van de mensen, hierover verslag uit te brengen en de eerste vergadering van de reparatiecommissie te organiseren. Binnen het BRI-Co-team werd deze rol van 'iemand die onuitgenodigd komt en net zo snel weer vertrekt' vrij snel herbekeken. Het leidde tot een aanpassing van de methodologie en positionering. Gezien de bezorgdheden hebben de maatschappelijk werkers geleidelijk aan meer garanties geboden voor organisatorische, methodologische en logistieke ondersteuning vanaf de voorstelling van het instrument aan de actoren op het terrein tot de behandeling van de tijdens het

BRI-Co geformuleerde voorstellen door de reparatiecommissie. Gaandeweg werd ook de organisatie van het BRI-Co op basis van statistische indicatoren ter discussie gesteld toen de coronacrisis niet langer centraal stond in de bekommernissen. Vanaf de tweede helft van 2022 werd het BRI-Co dan georganiseerd op basis van de verzoeken van verenigingen of overheidsinstellingen en was het meer bedoeld als methodologische en logistieke ondersteuning voor gemeenschapsinitiatieven waarvoor de middelen ontbraken. ▶

2. ETHISCH ONTHAAL EN ONVOOR- WAARDELIJK LUISTEREN ALS KERNASPECTEN

Op basis van de bevindingen van de achttien BRI-Co's die in 2022 (en eind 2021) werden georganiseerd, onderzoeken we in dit deel de methodologische en logistieke middelen die het BRI-Co gebruikt om de omstandigheden te scheppen waarin de inwoners zich kunnen uitspreken en een standpunt kunnen innemen over de nodige acties om de levenskwaliteit in hun wijk te verbeteren. Met betrekking tot de methodologie van het instrument kijken we eerst naar het profiel van de buurtbewoners die effectief betrokken waren bij het instrument en trachten we vooral meer inzicht te krijgen in hun beweegredenen. Daarna werpen we een blik op de technieken die binnen het BRI-Co-project ontwikkeld zijn om mensen te over-

tuigen om deel te nemen aan het instrument. In dat opzicht focussen we op de concrete effecten van de specifieke kenmerken van het instrument, namelijk de aandacht voor een warm onthaal, het rek-bare kader en de derde partij.

MET WELKE INWONERS WORDT CONTACT GELEGD TIJDENS DE BRI-CO'S?

Om de gesprekken informeel te houden, vroegen de onderzoekers de mensen niet systematisch naar hun sociologisch profiel (leeftijd, afkomst, beroepsstatus, enz.). Tijdens de gesprekken konden wel gegevens worden gedocumenteerd, waaruit we tendensen kunnen afleiden over de profielen van de deelnemers aan het drie dagen durende BRI-Co. De meeste deelnemers waren ouder dan 40 jaar, huurden een sociale of privéwoning en waren werkloos. De vrouwen waren licht oververtegenwoordigd. De sociaal-economische kenmerken van de deelnemers varieerden echter naargelang de context waarin het BRI-Co werd georganiseerd. Toen het BRI-Co bijvoorbeeld in het gemeenschapslokaal van een sociale huisvestingsmaatschappij werd georganiseerd, was de status van de deelnemers homogener: ze bevonden zich in een precaire economische situatie en hadden ervaring met het leven in een sociale woning. In andere wijken, zoals de Marollen en Bethlehem (Sint-Gillis), trok

het BRI-Co een diverser publiek aan: daklozen, sociale huurders en eigenaars, mensen met en zonder verblijfsvergunning, enz. Meer in het algemeen willen we er tot slot op wijzen dat er tijdens het drie dagen durende BRI-Co vaak mensen deelnamen die gewoonlijk niet betrokken waren bij gemeenschaps- of participatieprojecten, zoals straatvegers, mensen zonder verblijfsvergunning en/of daklozen.

Het BRI-Co is volledig inclusief gedurende de drie dagen, omdat het gericht is op de categorie 'inwoners' van een bepaald gebied, of zelfs meer in het algemeen op iedereen die er vaak komt (handelaars, regelmatige voorbijgangers, enz.). Het richt zich niet op één groep mensen in het bijzonder (daklozen, mensen zonder verblijfsvergunning, mensen met een sociale uitkering, enz.). Daardoor is een vorm van tijdelijke gemengdheid mogelijk die verder gaat dan de gebruikelijke indelingen van de sociale kwestie.

Redenen om (niet) deel te nemen

We stellen vast dat een aantal factoren motiverend of belemmerend werken voor de deelname aan het BRI-Co. Mensen namen deel om concrete ontevredenheid over het publieke beheer van een wijk mee te delen (sommigen kwamen met een zorgvuldig voorbereide lijst met klachten), om in een warme ruimte te kunnen vertoeven en gratis te kunnen eten en drinken, om andere mensen te leren kennen en een situatie van eenzaamheid te doorbreken, en tot slot om persoonlijke problemen mee te delen, soms in de hoop dat het BRI-Co hen een concrete oplossing zou aanreiken. Er namen ook veel mensen deel uit nieuwsgierigheid. Ze waren geïntrigeerd door dit nieuwe evenement in hun wijk, zonder dat ze daarom bepaalde verwachtingen koesterden. Anderen ten slotte namen deel aan het BRI-Co op uitnodiging van een medewerker van een vzw waarbij ze betrokken waren in het kader van sociale begeleiding, een groepsactiviteit of een alfabetiseringscursus. Het ging hierbij

voornamelijk om groepen vrouwen, die bijvoorbeeld ingeschreven waren voor een cursus 'Frans als vreemde taal' of die van een opvanghuis kwamen, en die samen met hun leraar of maatschappelijk werker naar het BRI-Co kwamen.

Naast de factoren die de deelname aan het BRI-Co stimuleerden, waren er ook factoren die de deelname in de weg stonden. Zo heeft het tijdstip waarop het BRI-Co plaatsvond, namelijk tijdens de kantooruren, er zeker toe bijgedragen dat een aantal potentieel geïnteresseerde actoren die betrokken zijn bij een participatieve aanpak, zoals schoolgaande jongeren en werknemers¹⁰, werden 'gediscrimineerd'.

Op een fundamenteeler niveau vond de bezorgdheid van maatschappelijk werkers dat de buurtbewoners zouden worden overvraagd effectief weerklank in het BRI-Co. Zo hebben heel wat mensen hun ontgoocheling geuit over de deelname aan overleginstrumenten, waarbij ze verwezen naar een gebrek aan vertrouwen in de verenigingen

en overheidsinstellingen. In één BRI-Co vermeldde een inwoner bijvoorbeeld meermaals dat ze in haar buurt een soort van moedeloosheid ('dat leidt toch tot niets') vaststelde om deel te nemen aan openbare initiatieven voor burgeroverleg, zoals het BRI-Co, die vaak als weinig succesvol worden gepercipieerd. Deze percepties houden onder andere verband met de tijdsspanne tussen het vaststellen van de actuele of zelfs dringende behoeften in een wijk en de uitvoering van concrete acties door de overheid, wat soms gepaard gaat met langdurige procedures. Het duurt bijvoorbeeld gemiddeld zes jaar (bepaling van de behoeften, haalbaarheidsanalyse, marktonderzoek, voorbereiding van de werken, enz.) voordat een wijkcontract wordt uitgevoerd, en sommige initiële plannen kunnen in de tussentijd worden heroverwogen of zelfs geannuleerd.

¹⁰ In verschillende wijken konden jongeren – en soms zelfs jonge kinderen – 's middags echter naar het BRI-Co komen om er mee te eten. Tijdens een van de BRI-Co's, die meer specifiek om de voedselkwestie ging, wezen enkele leerlingen op situaties van voedselonzekeerheid en de noodzaak om dure en weinig gevarieerde maaltijden buiten de school te kopen omdat hun school geen refter heeft voor het middagmaal.

DE BIJZONDERE PLAATS VAN JONGEREN BINNEN DE BRI-CO'S

De betrokkenheid van jongeren (< 30 jaar) bij de BRI-Co's is relatief beperkt. Naast praktische redenen die verband houden met het tijdstip waarop de BRI-Co's plaatsvinden, kunnen er ook andere redenen zijn voor hun lage opkomst. Vele van de jongeren die we hebben ontmoet, zowel tijdens de BRI-Co's als op straat, zeiden dat ze zich niet erkend en gehoord voelden als jongere. De meeste van hen hebben een migrantenachtergrond en wonen in een 'gedegradeerde' wijk. Tijdens een feedbackvergadering in een sociale woonwijk hield een twintiger een betoog dat bij die perceptie aansloot. Hij richtte zich tot de directeur van Foyer X, die aanwezig was op de vergadering:

- Jongere: "Ik woon hier sinds 2004. En sinds 2004 hoor ik altijd hetzelfde: 'Dat moet je aan de Foyer vragen. Er werken hier mensen voor het PCS [Waalse Plan voor Sociale Cohesie].' Ik ben hier al geweest [in het gemeenschapslokaal van het PCS] en er was toen niemand. Sinds het PCS bestaat, hebben ze ons nog nooit de vraag gesteld wat we willen doen. En als ze dan iets vragen, gaat het niet vooruit. Het valt in dovemansoren, zeg maar. Als er geen rekening wordt gehouden met onze voorstellen, is het niet verrassend dat we het op een bepaald moment voor bekeken houden. Op een bepaald moment moet je rekening houden met jongeren."

- De directeur: "Ja, natuurlijk. Maar het is misschien belangrijk om op de juiste manier te spreken, en op de juiste plek. En dat doen jullie nu." (December 2021)

Om te worden gehoord en gesteund, is het belangrijk dat er volgens bepaalde conventies wordt gesproken. In dit gesprek wordt er niet alleen aan herinnerd dat er op 'de juiste manier' moet worden gesproken, maar ook op 'de juiste plek'. De 'juiste plek' wordt echter net van buitenaf bepaald, net als 'de juiste

toon' en 'de juiste woorden' die, als ze niet binnen een vooraf vastgelegd kader passen, als 'te agressief' of 'niet erg constructief' kunnen worden gezien. Omdat ze merken dat hun mening nooit voldoende rechtmatig is, houden de jongeren die we hebben gesproken het uiteindelijk 'voor bekeken' en uiten ze hun mening niet meer in het openbaar (Eliasoph, 2013).

Deze houding van terugtrekking uit het lokale openbare leven wordt specifiek vastgesteld bij jongeren die 'op de dool' zijn, zoals dat het geval kan zijn bij jongeren met een postkoloniale migrantenachtergrond die in arbeiderswijken wonen (Ouassak, 2023). Hoewel ze in België geboren zijn, zitten ze gevangen in een vreemdheid die de basis vormt voor allerlei vormen van discriminatie en geweld, waaronder politiegeweld en het toekennen van een label (*Ibid.*; Engels en Haulotte, 2023). Door deze jongeren geen rechtmatige plaats te geven in de maatschappij waarin ze geboren zijn, en door steevast te herhalen dat ze niet 'juist' bezig zijn, dat ze niet op 'de juiste plek' en niet op 'de juiste manier' van zich laten horen, leidt dat volgens Fatima Ouassak ertoe dat ze zich afkeren, dat ze in een vorm van identiteitsdwaling terechtkomen. Dit kan voortkomen uit hun gevoel van onrechtmatigheid om deel te nemen aan het politieke leven in hun land of wijk.

INTERESSE WEKKEN: EEN GEMEENSCHAPPELIJK VERHAAL EN METHODOLOGISCHE HULPMIDDELEN

De organisatie van een BRI-Co in een wijk is op zich een evenement en berust op een goed geïmplementeerd logistiek systeem zodat een willekeurige ruimte in een mum van tijd kan worden omgetoverd tot een soort van kantine voor de buurtbewoners. Alleen al het gezellige onthaal in de BRI-Co's wekt veel nieuwsgierigheid en interesse bij de mensen die uiteindelijk binnenkomen. Maar zoals we hoger al zeiden, is het BRI-Co hoofdzakelijk gebaseerd op outreaching, dat wordt beschouwd als een essentiële tool om het probleem van het niet-gebruik van diensten en rechten aan te pakken. Tegen die achtergrond is het belangrijk om de interesse van de buurtbewoners te wekken, hen te informeren en te overtuigen om deel te nemen. Vanaf het begin van het project was het van cruciaal belang om rechtstreeks naar de mensen toe te gaan met behulp van een aan-

tal methoden die zowel voor als tijdens het drie dagen durende BRI-Co werden toegepast.

Flyers en 'bellemannen'

Een week voor de start van het BRI-Co maar ook tijdens het drie dagen durende evenement zelf gaat een 'bellemannen', vaak samen met maatschappelijk werkers en een Buurtactierelais (BAR), rond in een microwijk, waarvan de perimenter vooraf vastgelegd is. Voordat het BRI-Co plaatsvindt, steken zij flyers in de brievenbussen en nodigen zij de buurtbewoners uit om deel te nemen aan het initiatief dat voor hen bedoeld is. In sommige wijken gaan ze van deur tot deur om direct contact te leggen met de buurtbewoners van het betrokken gebied. De boodschap is duidelijk: 'Je mening interesseert ons. Geniet van een maaltijd samen met je burens om na te denken over

de zaken die gerepareerd moeten worden in je wijk' (of om na te denken over een specifiek onderwerp). Deelnemen kan op twee niveaus: enerzijds wordt de mening van de inwoners over hun leefomgeving gewaardeerd ('Je mening interesseert ons'), anderzijds vormt de gratis maaltijd een soort van compensatie voor hun deelname en kan het BRI-Co op die manier in een bredere sfeer plaatsvinden dan louter die van een diagnostisch instrument.

Dit jaar werd een nieuwe versie van de flyer ontwikkeld in de vorm van een uitnodigingskaart, die in verschillende talen werd vertaald afhankelijk van de sociologie van de wijk. De bedoeling was om een hartelijker en minder 'institutioneel' communicatiemiddel te maken, dat persoonlijker overkomt. Er werden verschillende tests gedaan met deze uitnodigingskaart, die zijn doel niet heeft gemist want verschillende buurtbewoners hebben zich bij de maatschappelijk werkers gemeld met hun uitnodiging in de hand, alsof ze hun aanwezigheid ermee wilden rechtvaardigen: 'Ik ben uitgenodigd. Hier is het bewijs.'

We willen erop wijzen dat de gebruikte woordenschat in het kader van de BRI-Co's en vooral op de flyers¹¹ tot verwarring kan hebben geleid. 'Repareren', 'BRI-Co' en 'de wijk opknappen' zijn dubbelzinnige termen en uitdrukkingen, die gewoonlijk in verband worden gebracht met de techniek van het herstellen. Zo zijn sommige mensen naar ons toe gekomen in de hoop dat we hun elektrische huishoudtoestellen zouden kunnen repareren. Hoewel het om een misverstand ging, waren dergelijke situaties toch productief, omdat die mensen zich kwamen melden en de meeste van hen deelnamen aan het BRI-Co, ook al was dat op een andere manier dan verwacht.

Lokale actoren als tussenschakel

De methoden die worden gebruikt om de interesse van de buurtbewoners te wekken, berusten ook op de samenwerking met lokale verenigingen en instellingen. Zij worden betrokken bij de voorbereidingen van het BRI-Co via de controlecommissie, die meermaals samenkomt om te oordelen over de relevantie van de organisatie van een BRI-

11 In de nieuwe versie van de flyer in de vorm van een uitnodigingskaart werd bewust geen vakjargon gebruikt dat eigen is aan het project.

Co in de wijk waarin zij actief zijn, maar ook om hun standpunt te delen over de belangrijkste uitdagingen in de wijk, op basis waarvan de specifieke doelstellingen van het BRI-Co kunnen worden bepaald¹². Om de wijk te bezoeken en er een duidelijk beeld van te krijgen, wordt ook een verkennende wandeling georganiseerd, waaraan de controlecommissie actief deelneemt.

Dit is een cruciale fase in het kader van de organisatie van een BRI-Co, aangezien de FBMD door haar rol als derde partij geen BRI-Co kan organiseren zonder “lokale tussenschakels” (Carrel, 2013: 209-210).

AANDACHT VOOR HET RUIMTELIJKE EN TEMPORELE ASPECT VAN DE BRI-CO'S

Een locatie kiezen, maar welke?

Het BRI-Co-team heeft bijzondere aandacht besteed aan de keuze van de ruimten waar het BRI-Co zou plaatsvinden. Ze gingen op zoek naar locaties zonder duidelijke institutionele connotatie of band, die de buurtbewoners in principe ‘niets zeggen’, zoals onge-

door hun verankering in de wijk kunnen de lokale actoren een eerste inzicht bieden in de realiteit ter plaatse, waarvan maatschappelijk werkers niet per se op de hoogte zijn. Zij kunnen ook bepaalde buurtbewoners, die gebruikmaken van hun diensten, informeren over de organisatie van het BRI-Co, alsook de buurtwinkels en apotheken, die onze flyers meestal willen helpen uitdelen. Door aan een BRI-Co deel te nemen, verbinden ze zich er ten slotte toe om te helpen met de uitvoering van een aantal voorstellen die het driedaagse evenement heeft opgeleverd.

bruikte benedenverdiepingen of lege ruimten in handelspanden. In eerste instantie was het de bedoeling om te anticiperen op de belemmeringen voor deelname. In de meeste gevallen bleek dit echter moeilijker dan verwacht. Meestal moesten de organisatoren van het BRI-Co culturele ruimten of andere locaties huren die verbonden waren aan een openbare instel-

ling. Ideaal waren die keuzes niet, maar ze hebben er de buurtbewoners niet van weerhouden om deel te nemen aan het BRI-Co. Na de organisatie van enkele BRI-Co's bleek dat andere criteria, zoals de ligging in een straat met weinig voorbijgangers of de keuze van de periode waarin het BRI-Co plaatsvindt (minder deelnemers tijdens de schoolvakanties en in sommige wijken ook tijdens de ramadan), meer invloed hadden op de deelnamegraad dan het type ruimte.

En ongeacht de gekozen locatie helpen de inrichting en de inkleding van de ruimte en de gratis maaltijd om mensen af te leiden van de oorspronkelijke gebruiksvorm van de ruimte, iets nieuws te introduceren en de nieuwsgierigheid van voorbijgangers te wekken. In die zin was het BRI-Co een kans voor de buurtbewoners die we spraken, om bepaalde culturele plaatsen in hun wijk te (her)ontdekken, die ze vaak associeerden met een welgestelder publiek. In de Poggewijk in Schaarbeek bijvoorbeeld werd voor het BRI-Co gebruikgemaakt van een voormalig theater dat gesloten was wegens werkzaamheden om er een cultureel centrum van te maken.

Dat de locatie werd heropend voor de organisatie van het BRI-Co wekte niet alleen verwondering bij de buurtbewoners, maar was voor sommige van hen ook een gelegenheid om duidelijk te maken dat zij op regelmatige basis gebruik zouden willen maken van die ruimte: “Als het BRI-Co-team deze locatie drie dagen mag gebruiken, waarom zouden wij als buurtbewoners er dan geen toegang toe mogen hebben voordat de werkzaamheden van start gaan?” Na afloop van het BRI-Co werd na verschillende onderhandelings sessies met de gemeente overeengekomen dat het voormalige theater tijdelijk mocht worden gebruikt door de buurtbewoners, die er dan een aantal bijeenkomsten en activiteiten hebben georganiseerd.

“Ik woon sinds januari 2011 in straat X. Tegenover onze deur was er vroeger een theater. Ik ben er nooit binnen geweest. [...] In maart 2022 zag ik een bord voor het gebouw en de deur stond open. Ik ben naar binnen gegaan en ben gaan zitten. [...] Er werd toen net een presentatie gegeven [tijdens de feedbackvergadering] en ik heb ernaar

¹² We hebben bijvoorbeeld BRI-Co's georganiseerd rond (mentale) gezondheid, de toegang tot kwaliteitsvolle voeding en het gebruik van bepaalde openbare ruimten die tot dan toe amper werden benut door de buurtbewoners.

geluisterd. Twee jonge vrouwen legden uit wat ze in de wijk hadden gehoord, wat de mensen wilden. Toen heb ik de vraag gesteld: 'Kunnen we hier niet iets doen voor de kinderen?' [...]' (G., buurtbewoonster, 09/09/2022)

De vernieuwende aanpak van het BRI-Co, waarbij toegang wordt gegeven tot ruimten die tot nu toe niet echt toegankelijk waren in de wijk, maakt duidelijk dat er een gebrek is aan informele ruimten voor de inwoners, vergelijkbaar met de 'third places' waar het leven van een bepaald gebied wordt georganiseerd door het opbouwen van solidariteitsbanden, het uitwisselen van kennis en knowhow en het creëren van vormen van collectieve organisatie op basis van het beheer van het gemeengoed (Idelon, 2022). Deze hypothese voor actie werd bevestigd door vele inwoners. Zij vinden het jammer dat er zo weinig informele en vrij toegankelijke plaatsen zijn waar ze hun eenzaamheid kunnen doorbreken, ze hun burens kunnen leren kennen, hun kinderen kunnen spelen, enz.

Precies daarvoor werd het BRI-Co op het Bizetplein in

Anderlecht als instrument benut door de deelnemers. Verschillende mensen, voornamelijk ouderen en geïsoleerde mensen, hebben het BRI-Co gebruikt als ontmoetingsplaats voor de buurtbewoners. Op de tweede dag hebben ze zelfs de tafeltjes, die verspreid stonden in de ruimte, verplaatst om er één grote tafel van te maken, zodat iedereen samen kon eten en elkaar beter kon leren kennen. Na afloop van het driedaagse BRI-Co hebben de inwoners, vooral tijdens de publieke feedbackvergadering, duidelijk te kennen gegeven dat ze zo'n gezellige ruimte in de wijk wilden behouden.

De zeldzame rol van de derde partij

De rol van de FBMD als derde partij – die zich kenmerkte door haar positie als buitenstaander ten opzichte van de betrokken wijk – houdt in dat deze partij zonder vooroordelen kan luisteren naar de mensen die naar het BRI-Co komen. Iedereen is welkom en er wordt naar iedereen geluisterd, ongeacht het profiel van de deel-

nemers, en eventuele eerdere relaties of contacten hebben geen invloed op de voorwaarden voor ontvangst of op het verloop van de besprekingen. Deze rol als derde partij helpt om gunstige omstandigheden te creëren waarin mensen vrijuit kunnen spreken, zoals over de beschikbare diensten in de wijk of de werking van een lokale instelling.

Door deze rol als externe partij is het ook mogelijk om familiair om te gaan met de deelnemers. Dat gaat van elkaar tutoyeren tot elkaar begroeten met een warme knuffel. Tijdens het drie dagen durende evenement is de aard van de relaties niet nauwkeurig vastgelegd, wordt niet naar de klok gekeken en blijven de rollen van de protagonisten vrij vaag. Door deze flexibiliteit konden verschillende buurtbewoners zich het BRI-Co als instrument eigen maken op verschillende niveaus: sommigen hebben hun eten gedeeld, terwijl anderen de afwas deden en de tafels afruimden. Vaak bleven de mensen ook een hele namiddag of zelfs een hele dag aan tafel zitten om met andere mensen te praten rond een kop koffie.

Onvoorwaardelijk ontvangen en luisteren

Er wordt veel aandacht besteed aan de ontvangst van de mensen tijdens het drie dagen durende BRI-Co. Het is immers niet evident om deel te nemen aan een evenement waarbij de deelnemers hun stem moeten laten horen, ongeacht de doelgroep. Zoals Julien Charles opmerkt met betrekking tot de participatieve instrumenten die hij analyseert: "Participatie is niet voor iedereen weggelegd en nieuwelingen zijn niet automatisch in staat om te doen wat van hen verwacht wordt. Het is van belang te erkennen dat de participatievereiste, door de lasten die het oplegt, niet bepaald uitnodigend is" (2016:134).

In die zin wordt het BRI-Co in de eerste plaats aan de buurtbewoners voorgesteld als een instrument om naar mensen te luisteren, en niet zozeer als een participatief instrument voor de bepaling van behoeften en voor burgeractie. Om aan het BRI-Co deel te nemen, hoeven de aanwezigen niet noodzakelijk hun stem te laten horen over de nodige reparaties in de wijk (of over een specifiek thema).

Het BRI-Co heeft meermaals mensen ontvangen die niet perse met ons of iemand anders wilden praten. Ze wilden vooral in een warme ruimte zitten en gratis eten en drinken. Vaak gingen de gesprekken met de deelnemers ook veel verder dan de vragen in de gesprekshandleiding die de onderzoekers hadden opgesteld. Soms duurden de gesprekken urenlang met dezelfde persoon, die dankbaar was voor het luisterende oor.

Tijdens het drie dagen durende BRI-Co wordt geluisterd naar individuele ervaringen. Iedereen mag vrijuit persoonlijke verhalen delen. Het BRI-Co hecht dus niet alleen waarde aan betogen die focussen op het collectief. Dat de Buurtactierelais (BAR), die over het algemeen actief zijn in de betrokken wijken van de BRI-Co's, aanwezig zijn tijdens het driedaagse evenement, maakt ook duidelijk dat men specifieke vragen die verband houden met individuele problemen een volwaardige plaats wil geven. De BAR kunnen oplossingen aanreiken in de vorm van begeleiding door een bevoegde dienst of directe administratieve ondersteuning. Het BRI-Co neemt dan de vorm aan van

een plaatselijk, publiek loket waar individuele situaties worden behandeld.

Met dit rekbare kader wil het BRI-Co mensen onvoorwaardelijk ontvangen en naar hen luisteren. Het tracht echter ook de omstandigheden te creëren om mensen bewust te maken van het collectieve en vaak politieke belang van de problemen die zij individueel ervaren. Om het met de woorden van Eliasoph te zeggen: het BRI-Co probeert met verschillende middelen en op verschillende niveaus de focus te verschuiven van 'ik wil' naar 'wij hebben recht op' (Eliasoph, *op. cit.*: p.10).

En dat is mogelijk omdat het BRI-Co sommige mensen de kans biedt om uit hun isolement te komen, om met anderen (buurtbewoners, BRI-Co-team, verenigingen, enz.) in dialoog te gaan over hun problemen en om te horen dat zij niet perse de enige mensen met die problemen zijn. Door uiteenlopende actoren samen te brengen, vooral tijdens het feedbackmoment, kan het BRI-Co een collectief kader bieden om individuele en collectieve problemen aan te pakken.

Het geval van S. is in dat opzicht erg interessant. We ontmoetten haar op de eerste dag van een BRI-Co dat werd georganiseerd in een wijk met veel huisjesmelkerij. S. huurde toen een ongezonde woning met ratten in het verlaagde plafond. Haar bovenbuurman heeft een mentaal probleem en geeft de ratten te eten op de grond. Als ze haar huisbaas hierover inlicht, lacht die haar in het gezicht uit. Ze voelt zich machteloos. Ze durft geen klacht in te dienen tegen hem uit angst haar woning kwijt te raken en wegens haar preciaire sociaal-economische situatie geen andere woning te kunnen vinden. Toen we haar ontmoetten, had S. besloten om bij Samusocial te gaan slapen, omdat de overlast in haar appartement onleefbaar geworden was.

Tijdens de feedbacksessie was S. aanwezig om over haar situatie te vertellen. Leden van het BRI-Co-team hadden haar gezegd dat bepaalde actoren in de controlecommissie haar konden helpen bij het vinden van een oplossing. Een van de verenigingen houdt zich specifiek bezig met huisvestingsproblemen, waaronder geschillen tussen eigenaars en huurders, en bood aan om haar te begeleiden bij een aantal stappen: een brief schrijven naar de huisbaas, op zoek gaan naar een ander appartement, enz.

Gezien de vele getuigenissen die we tijdens het BRI-Co te horen kregen over problemen met malafide huisbazen (huisjesmelkers), kwamen twee verenigingen op het idee om (opnieuw) een politiek café rond huisvesting op te starten. De bedoeling was om buurtbewoners te informeren over huisvestingsproblemen, zodat ze de overheid vervolgens collectief konden interpellieren. S. heeft hieraan deelgenomen tot ze er door haar inspanningen in geslaagd was om een nieuwe woonst te vinden.

Dankzij het BRI-Co kon haar probleem collectief worden behandeld en konden hiervoor middelen worden ingezet die ze anders niet alleen had kunnen vinden.

De inspanningen tot generalisering, wat binnen de BRI-Co's wordt aangemoedigd, worden verge-

makkelijkt door het werk van de maatschappelijk werkers. Zij verzamelen de verhalen van de buurt-

bewoners en maken ze zichtbaar door de opvallendste elementen uit die verhalen en eventuele herhalingen of tegenstrijdigheden uit te lichten. Op de laatste dag van het BRI-Co wordt deze informatie gepresenteerd tijdens een publieke feedbackvergadering, waarvoor de leden van de controlecommissie en de buurtbewoners worden uitgenodigd. Deze terugkoppelingssessie heeft meerdere doelstellingen: ten eerste de verzamelde ervaringen collectief in aanmerking nemen, waarbij de aandacht wordt gevestigd op zowel herhalingen als tegenstrijdigheden, ten tweede ruimte laten voor de reacties van de aanwezigen, zodat sommigen bepaalde punten kunnen verduidelijken of staven, en ten derde de verenigingen en institutionele actoren de kans geven om de aanwezigen te informeren over projecten of diensten die al een antwoord kunnen bieden op bepaalde van de aangehaalde problemen. Tijdens de feedbackvergadering spelen de maatschappelijk werkers een belangrijke rol bij het modereren van het debat. Ze trachten een goed evenwicht te vinden tussen de individuele formulering van – soms zeer persoonlijke – standpunten en

het leggen van verbanden tussen die bijdragen en collectieve problemen.

Om de verzamelde standpunten te kunnen belichten, gaat er uiteraard een heel proces aan vooraf om de gehoorde individuele getuigenissen te vertalen en te generaliseren. Alle standpunten die tijdens de informele gesprekken gedurende het BRI-Co werden verkregen, kunnen immers niet zomaar worden teruggekoppeld zonder enige selectie of kadering. Zo gebeurde het bijvoorbeeld dat mensen met de vinger wezen naar het gedrag van de ene of de andere gemeenschap om het gebrek aan netheid in hun wijk te verklaren. Dit is niets nieuws voor de maatschappelijk werkers, en zij trachten dergelijke uitspraken vaak te nuanceren. Zij hebben dergelijke uitspraken dus niet integraal teruggekoppeld maar herleid tot een algemener probleem: de kwestie van het gebrek aan netheid in wijken leek heel wat spanningen te veroorzaken tussen burens, vooral binnen eenzelfde gemeenschap, waarbij ze elkaar ervan beschuldigden de oorzaak van het probleem te zijn. ▶

3. WIJKEN REPAREREN: KANSEN EN UITDAGINGEN

'Meer goedkope of gratis uitstapjes buiten de wijk aanbieden', 'beschikken over een jeugdlokaal', 'ontratten', 'vochtproblemen in gemeentelijke woningen aanpakken', 'safe spaces creëren voor vrouwelijke slachtoffers van huiselijk geweld', 'ondersteuning bieden aan huurders van woningen die door huisjesmelkers worden verhuurd', 'bijeenkomsten organiseren voor alleenstaande moeders', 'samenzitten met de gemeenschapswachten om hun werk beter te begrijpen', 'het dienstenaanbod in de wijk meer zichtbaarheid geven', 'picknicktafels plaatsen', 'de communicatie tussen huurders en eigenaars van sociale woningen verbeteren', 'ondergrondse afvalcontainers installeren', enz.

Na afloop van het driedaagse BRI-Co beschikte het team over heel wat voorstellen en bevindingen van de buurtbewoners. Opdat het niet bij 'loze woorden' zou blijven, roepen de maatschappelijk werkers enkele dagen na het BRI-Co een 'reparatiecommissie' bijeen. Deze commissie bestaat uit de controlecommissie (dezelfde groep van verenigingen en instellingen die vóór het BRI-Co al bijeengekomen waren) en een

aantal buurtbewoners die hebben aangegeven dat ze het proces willen voortzetten. De vergaderingen van de reparatiecommissie worden voornamelijk gefaciliteerd door het BRI-Co-team en hebben als doel om gezamenlijk de vastgestelde problemen te prioriteren en voorstellen te realiseren.

Enkele van de lokale initiatieven die de reparatiecommissies in 2021 en 2022 hebben ondernomen, zijn: de heropstart van een politiek café rond (slechte) huisvesting, zodat de buurtbewoners de gemeenten hierover konden interpellieren; de bouw van stadsmeubilair (picknicktafels, banken, aanplakborden, enz.); de lancering van een communicatiecampagne over afvalbeheer; de organisatie van een wekelijkse permanentie om te luisteren naar de behoeften van jongeren in een sociale woonwijk en daaraan tegemoet te komen; het tijdelijke gebruik van een voormalig theater door de buurtbewoners en de organisatie van verscheidene activiteiten in dat theater, voordat het werd omgebouwd tot cultureel centrum; en de oprichting en ondersteuning van een comité van buurtbewoners die de sociale cohesie in hun wijk willen verbeteren en die de gemeente willen interpellieren over een aantal problematieken.

De reparatiecommissie gaat gepaard met een grote werklast voor

de leden (Charles, 2012), of althans met een grotere werklast dan tijdens het drie dagen durende BRI-Co zelf. In de reparatiecommissie worden namelijk de verantwoordelijkheden verdeeld en toegewezen. De leden moeten een aantal – vaak lange en complexe – procedures uitvoeren om de gewenste actie te kunnen realiseren. Bovendien zijn de reparatiecommissies niet gebaseerd op hetzelfde streven naar informaliteit en onvoorwaardelijk luisteren als de BRI-Co's. Ze nemen meestal de vorm aan van een vergadering van twee uur in de lokalen van een vereniging die de groep ontvangt, en de gesprekken kunnen meer geformaliseerd zijn (notuleren, beurtelings spreken, enz.). Deze formule is gericht op efficiëntie, zodat de medewerkers van de verenigingen hun tijd optimaal kunnen besteden en er snel concrete reparaties kunnen worden uitgevoerd. Door dit streven naar rendabiliteit, dat gepaard gaat met een formeler kader, wordt de reparatiecommissie een plaats waar er niet langer nog ruimte is voor de uiting van individuele problemen en waar meer van de actoren wordt verwacht dat ze een inspanning leveren voor “politisering, wat be-

tekent dat we onze eigen manier waarop we de wereld bevatten, veranderen zodat ze overeenkomt met een generaliseringsoefening” (Charles, *op.cit.*: 95).

Op basis van deze vaststellingen lichten we in dit deel toe welke vormen de betrokkenheid van de buurtbewoners in de reparatiecommissie kan aannemen, en nemen we ook hun redenen om deel te nemen onder de loep. Daarnaast vestigen we de aandacht op drie uitdagingen waarmee de repara-

tiecommissies worden geconfronteerd en die onvermijdelijk met elkaar verbonden zijn, namelijk de asymmetrieën die *de facto* bestaan tussen de verschillende protagonisten in de commissies, de belangrijke rol om de reparatiecommissies en de effecten ervan te faciliteren, en tot slot de territorialisering van de sociale kwestie en de uitdagingen rond de last van de reparaties (wiens verantwoordelijkheid is het om werkzaamheden uit te voeren in gemeengoed?).

EEN WIJK REPAREREN: REDENEN VOOR DEELNAME

Het is niet evident om buurtbewoners te betrekken bij de reparatiecommissies. De betrokkenheid wisselt dan ook van wijk tot wijk (en zelfs van de ene bijeenkomst tot de andere). Sommige reparatiecommissies telden vier of vijf buurtbewoners, terwijl andere er maar één hadden of uitsluitend uit verenigingen en instellingen bestonden. In één specifiek geval leidde het BRI-Co tot de oprichting van een buurtcomité met meer dan tien buurtbewoners. Zij krijgen daarbij hulp van een lokale vereniging, die

het buurtcomité op verschillende manieren ondersteunt.

De mensen die zich tot de reparatiecommissies hebben geëngageerd, hadden daar uiteenlopende redenen voor. Sommigen hadden al ervaring met het verenigingsleven toen ze het BRI-Co-project leerden kennen, en waren betrokken bij activiteiten die verband hielden met de ontwikkeling van een gemeenschapsdynamiek in hun wijk. Ze hebben het BRI-Co voornamelijk gebruikt als een mo-

gelijkheid om bepaalde lopende projecten of nieuwe eisen (bijvoorbeeld de gemeente interpelleren rond de terbeschikkingstelling van een lokaal voor een bewonersvereniging) te ondersteunen. Anderen sloten zich dan weer tastenderwijs en zonder specifieke verwachtingen aan bij de reparatiecommissie. Zij hadden geen duidelijk beeld van wat hun betrokkenheid zou vergen, en zagen soms ook niet het belang van de vergaderingen in. Zo zijn er mensen naar de reparatiecommissie gekomen met het idee dat ze er een concreet antwoord zouden krijgen op specifieke persoonlijke problemen. Sommigen hadden vooraf niet deelgenomen aan het BRI-Co en werden op de hoogte gebracht van de organisatie van de reparatiecommissie via een vereniging waarvan ze gebruiker zijn. Hun redenen voor deelname, die soms pas na één of meerdere bijeenkomsten duidelijk werden, hielden voornamelijk verband met het opzetten van concrete acties om het leven in de wijk te verbeteren. Daarnaast wilden ze ook deel uitmaken van een collectieve dynamiek die burensamenbrengt.

"Mijn dochters zeggen om te lachen tegen mij: 'mama, je bent nu een celebrity'. Dat is natuurlijk helemaal niet het geval, maar we zeggen elkaar nu veel gemakkelijker gedag omdat we elkaar kennen, en dat is super." (P., buurtbewoonster, 09/09/2022)

"Voor mij was het ook een manier om mensen te leren kennen, want ik kende niemand, behalve twee buurvrouwen in mijn straat, en nu ken ik de hele straat." (G., buurtbewoonster, 09/09/2022)

De meeste buurtbewoners wilden evengoed praktische vaardigheden, zoals koken, knutselen of flyers uitdelen, ter beschikking stellen van concrete projecten, terwijl een minderheid de reparatiecommissie beschouwde als een politieke hefboom om een standpunt van de buurtbewoners te laten horen. Er werden ook specifiekere redenen aangehaald, zoals een kans om iets terug te doen voor de steun die ze hebben gekregen in de gemeente (via de OCMW's en sociale diensten), of de eenzaamheid doorbreken, steun vinden bij mensen en de kennis van het Frans verbeteren door contact te leggen met Franstaligen.

Het is ook interessant om te zien hoe de deelname van bepaalde buurtbewoners werd gemotiveerd en ondersteund door drijvende krachten (binnen verenigingen of onder de buurtbewoners), die als een soort van 'baken' waren voor de wijk. Zij zorgden er niet alleen voor dat de processen vlot verliepen, door met name de vergaderingen en bepaalde moeizame procedures te organiseren en in goede banen te leiden, maar ze fungeerden ook als geruststellende en inspirerende referentiepunten. In een van de wijken waarin een BRI-Co plaatsvond, sloten buurtbewoonsters (het ging uitsluitend om vrouwen) zich bijvoorbeeld bij de reparatiecommissie aan omdat ze daarvoor persoonlijk waren uitgenodigd door P., een maatschappelijk werkster bij een lokale vereniging, die enorm begaan was met het BRI-Co-project. Zij wilde de integratie van de buurtbewoners in de groep bevorderen door een gemoedelijk kader te scheppen en door meermaals voor vertalingen te zorgen, zowel letterlijk (van het Arabisch naar het Frans en omgekeerd) als figuurlijk (door bepaalde begrippen en procedures te vulgariseren). De aanwezigheid van P.

en haar vele inspanningen waren een belangrijke beweegreden om deel te nemen aan de commissie, zodanig zelfs dat toen ze met pijn in het hart uit het project moest stappen meer dan de helft van de deelnemers onmiddellijk besliste om zich ook terug te trekken (zij keerden nadien terug na verschillende verzoeken en verduidelijkingen van de vereniging van P.).

ONGELIJKE MOGELIJKHEDEN VOOR DEELNAME

Naast de beweegredenen deden zich een aantal uitdagingen voor met betrekking tot de deelname van buurtbewoners aan de reparatiecommissies. Het BRI-Co-team was vooral bezorgd om de uiteenlopende statussen en de mogelijke asymmetrieën die daaruit kunnen voortvloeien, aangezien die een impact kunnen hebben op de (on-)mogelijkheid om actief deel te nemen aan de reparatiecommissies.

De 'inwoners van de wijken' worden uitgenodigd om deel te nemen aan een participatief instrument samen met 'medewerkers van verenigingen en overheidsinstellingen' voor wie de deelname onder hun werktijd valt (en soms zelfs institutionele belangen dient). De voorwaarden voor 'deelname' van deze twee categorieën van individuen kunnen dan ook onbillijk lijken. De buurtbewoners krijgen immers geen compensatie voor hun deelname en moeten zich aanpassen aan een kader dat in de eerste plaats past voor de aanwezige medewerkers van verenigingen en

overheidsinstellingen (tijdens de kantooruren, korte vergaderingen, enz.). Voor vele buurtbewoners is dat kader niet geschikt, enerzijds omdat het geen rekening houdt met hun (professionele, familiale, sociale ...) verplichtingen waardoor zij overdag in de week beperkt beschikbaar zijn, en anderzijds omdat het overeenkomt met een organisatorische logica die eigen is aan het verenigingsleven, waarmee zij niet noodzakelijk vertrouwd zijn.

"Je gaat een engagement aan, maar je weet niet wanneer dat stopt. Het is niet evident om te geven en er niets voor terug te krijgen. [...] Wat mij zwaar viel, was dat we niet werden gecompenseerd voor wat we deden. Het was volledig belangeloos. [...] Die wijkcontracten zijn een fantasistisch, grootmoedig concept, maar ik vind dat de last naar de burgers verschoven wordt. Zij nemen initiatieven maar het is enorm zwaar! [...] Maar zie je, zo gaat het eigenlijk altijd een beetje. Het vraagt veel energie van de buurt-

bewoners, vooral omdat we met niet veel zijn [om acties uit te voeren voor de wijk]." (P., buurtbewoonster die betrokken is bij een reparatiecommissie, Ibid.)

Bovendien hebben de buurtbewoners een andere ervaring met hun wijk dan de medewerkers van verenigingen en instellingen. De kwestie van de reparaties is een publieke aangelegenheid, maar legt eerst de vinger op situaties die dagelijks worden ervaren en die de buurtbewoners soms hard en lang treffen. Voor de 'werknemers' is de band met de wijken hoofdzakelijk een professioneel engagement, wat gepaard gaat met een zekere afstand.

Om actief te zijn in de lokale politiek, is het bovendien van belang om te beschikken over voorkennis over de werking van verenigingen en openbare diensten, waaronder de vaktermen, de acroniemen en de standaardprocedures die zij hanteren. En die kennis bezitten de medewerkers meer dan de buurtbewoners, aangezien ze er dagelijks mee werken. Meer in het algemeen hebben de reparatiecommissies bestaande uit buurtbewoners aangetoond dat het nodig

was om een aantal termen toe te lichten die in een bepaalde context (bijvoorbeeld binnen verenigingen) een betekenis hebben die niet zomaar duidelijk is voor iedereen. Dat is bijvoorbeeld het geval met de term 'actoren' ('acteurs' in het Frans). Vele mensen die we hebben gesproken, dachten bij dit woord spontaan aan de filmwereld en waren niet op de hoogte van de sociologische betekenis van deze term. De opmerking van G. (zie hieronder) maakt deze kloof heel duidelijk. G. is een buurtbewoonster die betrokken was bij het vervolg op een BRI-Co rond het tijdelijke gebruik van een voormalig theater totdat het zou worden omgebouwd tot cultureel centrum. Tijdens een buurtfeest, dat in dat theater plaatsvond, maakte ze bezwaar dat T., een andere buurtbewoner die vertrouwd is met het verenigingsleven, van de gelegenheid gebruikmaakte om een discussie op gang te brengen over de wensen van de buurtbewoners met betrekking tot het toekomstige cultureel centrum:

"[...] Ik zei tegen hem: 'Als jij op die manier zou praten over een cultureel centrum, zou de helft van de

buren vertrekken.' De meeste buren zijn buitenlanders: ze spreken geen Frans of begrijpen de taal niet. Ze wilden gewoon een leuke tijd hebben en voor hen ging het gewoon om een maaltijd, punt. [...] De buren begrepen niet wat een cultureel centrum is, en ze begrijpen dat nog altijd niet. [...] Want 'cultuur' is een breed woord. Het is iets dat je niet kan definiëren. Het omvat van alles: sport, koken, religie." (Ibid.)

Deze asymmetrieën kunnen de (gepercipieerde) rechtmatigheid om deel te nemen aan het participatieve instrument in twijfel trekken, of zelfs de buurtbewoners ontmoedigen om nog deel te nemen aan de reparatiecommissies. R. vertrouwde bijvoorbeeld toe dat hij tijdens zijn eerste vergadering van de reparatiecommissie een passieve houding had aangenomen. Hij had niet het gevoel een volwaardige plaats te kunnen innemen tussen de medewerkers van verenigingen en de gemeente: "Er waren vooral medewerkers van verenigingen aanwezig. Ik vond het niet erg om getuige te zijn, en dus luisterde ik. Nu ja, ik kreeg dan toch de kans om mijn zegje te doen." Sinds die

eerste bijeenkomst is R. echter blijven deelnemen aan de vergaderingen, vooral omdat de problematiek waarop de reparatiecommissie in de eerste plaats focuste, namelijk het gebrek aan netheid in de wijk en het afvalbeheer, hem bijzonder na aan het hart lag.

HET BELANG VAN FACILITEREN

Deze vaststellingen leiden onvermijdelijk tot vragen over het kader waarin de reparatiecommissie plaatsvindt en de manier waarop de reparatiecommissie de mogelijkheden voor iedereen om bij te dragen aan het participatieproces bevordert of net belemmert. Ze plaatsen vraagtekens bij de plaats en de rechtmatigheid die aan de verschillende actoren en hun bijdragen worden toegekend, en in die zin benadrukken ze de belangrijke rol van de facilitator. Volgens de definitie van Carrel (212-215) maakt de facilitator het mogelijk dat er verscheidende standpunten worden geformuleerd. Bijdragen die de discussie kunnen blokkeren of die flirten met een morele grens (defensieve uitspraken van een instelling, geruchten en veralgemeningen, racistische uitlatingen, enz.), zal de facilitator bijsturen. Als derde partij biedt de facilitator ook ondersteuning tijdens het overleg, met name door bepaalde interpretaties met een frisse blik te helpen bekijken maar ook door

te wijzen op mogelijke punten van overeenstemming die naar voren komen uit de verschillende geformuleerde standpunten.

In het kader van het BRI-Co-project werd de kwestie van het faciliteren van de reparatiecommissies vanuit drie invalshoeken bekeken: zorgen voor een aangenaam kader waarin elke actor zich kan uitspreken, de omstandigheden voor een echte vergadering creëren om een gevoel van collectieve betrokkenheid te bevorderen in de reparatiecommissie, maar ook helpen met het uitvoeren van de reparaties door het proces voor het formaliseren van de lopende acties te ondersteunen.

Inmiddels werd al anderhalf jaar duchtig geëxperimenteerd met het BRI-Co-instrument. Het is nu zaak om verder na te denken over hoe de actieve deelname van buurtbewoners aan de reparatiecommissies kan worden gestimuleerd. Er zouden een aantal vragen onder

de loop moeten worden genomen: hoe kan het te formele kader van de ‘vergaderingen’ worden losgelaten en kunnen de reparatiecommissies beter worden aangepast aan de realiteit van de buurtbewoners? Met welke middelen (tools) kunnen de verschillende soorten bijdragen worden benut, dus ook individuele verhalen en bijdragen waarbij de ‘regels voor het spreken in het openbaar’ niet worden gevolgd?

MOGELIJKHEDEN EN BEPERKINGEN VAN LOKALE SOCIALE INTERVENTIES

De deelname van de buurtbewoners aan de reparatiecommissie heeft de bredere vraag doen rijzen naar de mogelijkheden en beperkingen van sociale interventies op microlokaal niveau. Voor verschillende actoren (voornamelijk verenigingen) die actief zijn binnen de reparatiecommissie, kan de betrokkenheid van buurtbewoners bij het verbeteren van hun leefomstandigheden in tegenspraak zijn met het oorspronkelijke doel van het BRI-Co, namelijk zich de openbare ruimte opnieuw toe-eigenen als een gemeenschappelijk goed

En is het absoluut noodzakelijk om een verscheidenheid aan actoren, met verschillende statussen, samen te brengen, althans in een eerste fase? Daarnaast dient de feedback van de buurtbewoners die betrokken zijn bij het participatieve instrument systematisch te worden verzameld om te weten wat hen motiveert, of doet twijfelen of ontmoedigt, om deel te nemen (Charles, 2016: 144).

voor iedereen. Deze betrokkenheid kan het gevoel van ‘mentaal uitchecken’ bij de openbare diensten en ter compensatie het gevoel van oververantwoordelijkheid bij de burgers versterken. De burgers worden dan verantwoordelijk voor bepaalde problematieken die slecht of onvoldoende worden beheerd door de overheid.

"Volgens mij is het nodig dat de overheid ingrijpt. We hebben het over netheid, maar we kunnen de buurtbewoners onmogelijk vragen om een wijk net te houden. Er

wordt gesnoeid in het budget bij alle openbare diensten. Ik kan me voorstellen dat dit ook het geval is bij Net Brussel. In september komt er weer een nieuw plan van Clean Brussels, met één afvalinzameling per week. En tegelijkertijd wordt de netheid in de wijken aan de orde gesteld en wordt hen gevraagd of ze ideeën hebben om daar iets aan te doen." (I., werknemer en lid van een reparatiecommissie, augustus 2022)

Bovendien is de bewegingsruimte voor territoriale sociale interventies beperkt. Vaak wordt er maar deels, en soms onvoldoende, tegemoetgekomen aan de moeilijke sociaal-economische situaties van de inwoners van de gebieden waar de BRI-Co's plaatsvinden. In het volgende interviewfragment stelt I. deze vraag ook duidelijk:

"Ik ben blij met de tafels [gebouwd in het kader van het BRI-Co op een plein dat als 'levenloos' wordt beschreven]. We zullen de balans opmaken, en die zal wel positief zijn. Maar het heeft heel wat tijd gekost om uiteindelijk maar twee tafels te krijgen. Zal dit ervoor zorgen dat de mensen zich de openba-

re ruimte weer zullen toe-eigenen? Heel misschien wel ja! Mensen komen op de tafels zitten. Maar is dat echt de kern van het probleem? In wijken zoals deze met lage sociaal-economische indicatoren zal een tafel plaatsen in de openbare ruimte dan iets veranderen aan die lage indicatoren?" (Ibid.)

Deze vragen brengen ons bij twee elementen die centraal stonden in het denkproces over de experimenten met de BRI-Co's en die kunnen worden beschouwd als twee factoren die de deelname van buurtbewoners aan participatieve instrumenten ontmoedigen. Behalve de beperkte bewegingsruimte voor territoriale interventies worden 'spontane' initiatieven van buurtbewoners (of verenigingen) vaak belemmerd of zelfs verhinderd door beperkende gemeentelijke regels en omslachtige administratieve procedures. Voor sommige buurtbewoners is het moeilijk om deze obstakels te overwinnen zonder hulp. Daarom is het belangrijk om degelijke en duurzame ondersteuning te krijgen bij de uitvoering van gemeenschapsacties in wijken.

Voor de tijdelijke installatie van de twee tafels, waarover I. het had, moest bijvoorbeeld een brief met argumenten worden gericht aan de gemeente en moest een dossier worden samengesteld met alle informatie over de bouw van de tafels op basis van plannen en schetsen. Er werd ook samengezeten met de burgemeester en meerdere schepenen. Dit is allemaal gelukt, omdat het BRI-Co-team er tijd in heeft gestoken.

Vele getuigenissen die tijdens de BRI-Co's werden verzameld, verwijzen overigens naar problematieken die verband houden met de algemene verpaupering van de levensomstandigheden, met uitsluiting of met moeilijkheden om werk te vinden, een degelijke woning te hebben of voldoende te kunnen eten. Hoe pak je dergelijke problematieken aan wanneer ze veel verder gaan dan de lokale dynamiek en voortkomen uit complexe politie-

ke en sociale systemen?

Tot nu toe hebben maar twee BRI-Co's structurelere kwesties rond huisvesting en tewerkstelling op lokaal niveau aangepakt. In het ene geval hebben buurtbewoners na het BRI-Co een 'burgercafé' (her)opgestart om samen een interpellatie voor te bereiden die ze rechtstreeks aan de burgemeester van hun gemeente hebben voorgelegd. De bedoeling was om een community en een gemeenschappelijk verhaal op te bouwen rond de moeilijke situatie van huurders, die massaal te maken krijgen met huisjesmelkers en met stijgende huurprijzen wegens de gentrificatie van hun wijk. In het andere geval leidde het BRI-Co tot het project 'Territoire Zéro Chômeur de Longue Durée' (TZCLD) om gebieden zonder langdurige werkloosheid te creëren. Er werd geluisterd naar de behoeften in de wijk en er werd nagegaan welke mensen werkloos waren in de wijk en wat hun vaar-

digheden zijn, om een 'tewerkstellingsbedrijf'¹³ op te richten.

Door in uiteenlopende Brusselse microwijken BRI-Co's te organiseren, kreeg de FBMD bovendien een transversaal beeld van de problemen en bekommernissen die vooral mensen uit 'gedegradeerde' wijken in Brussel hebben. Door haar tweedelijnspositie en haar verschillende expertisedomeinen is de FBMD goed geplaatst om een aantal vaststellingen terug te koppelen naar overheidsinstellingen op verschillende machtsniveaus in naam van buurtbewoners en/of lokale verenigingen. ▶

¹³ TZCLD is een proefproject waarmee aanvankelijk in Frankrijk werd geëxperimenteerd. Het heeft als doel om "het geld dat aan werklozen wordt toegekend te gebruiken voor de oprichting van 'tewerkstellingsbedrijven' die van deze werklozen werknemers in loondienst maken. Deze werknemers worden dan ingezet voor een project dat nuttig is voor de inwoners van de wijk, waar ze hun activiteiten uitvoeren met een hoge mate van autonomie". Het project is gebaseerd op twee belangrijke principes: niemand is oninzetbaar en in de bepaalde gebieden worden vele behoeften niet gedekt. Voor meer informatie: <https://cbcs.be/territoires-zero-chomeur-de-longue-duree/>

BESLUIT (EN VOORUITZICHTEN)

De vele experimenten met BRI-Co's in Brussel hebben bewezen dat zo'n laagdrempelig instrument heel wat troeven biedt. In slechts een paar dagen creëert het BRI-Co een unieke ruimte waar iedereen welkom is, waar een luisterend oor wordt geboden en waar de aanwezigen individuele ervaringen kunnen delen, zonder verplichtingen (men is niet verplicht om het woord te nemen) of voorwaarden (iedereen kan zijn zegje doen). In dit rekbare kader en met de ondersteuning van een team van onderzoekers en maatschappelijk werkers praten de aanwezigen over hun levensomstandigheden. Dit leidt tot het besef en de collectieve erkenning van een gedeelde ervaring, op basis waarvan vormen van belangengemeenschappen kunnen worden opgebouwd en collectieve acties kunnen worden ondernomen.

Op een fundamenteeler niveau heeft het eerste jaar van het BRI-Co-project aangetoond dat heel wat mensen op zoek zijn naar een gemoedelijke ruimte, waar ze andere mensen kunnen ontmoeten en met hen kunnen praten. Het werd ook duidelijk dat bepaalde problematieken rond het beheer van de openbare ruimte (gebrek aan netheid, aanwezigheid van groepjes jongeren, tekort aan infrastructuur, enz.) zorgen voor spanningen tussen buurtbewoners onderling en het wantrouwen ten aanzien van bepaalde lagen van de bevolking aanwakkeren. Deze beschuldigende en stigmatiserende logica's ondermijnen echter niet alleen de relatie tussen burens, maar dragen ook bij aan een vereenvoudigde interpretatie van de betrokken problematieken door de aandacht te vestigen op individueel gedrag dat als onbeschaafd wordt beschouwd en waarop 'prioritair' wordt gereageerd met repressieve of veiligheidsmaatregelen. Deze bevindingen hebben duidelijk gemaakt dat er in microwijken op duurzame wijze nood is aan neutrale 'third places', zonder inmenging van een politieke partij, waar iedereen welkom is en die focussen op de behoeften, wensen en denkbeelden van de buurtbewoners, met als doel een informeel gemeenschapsleven op te bouwen (Idelon,

op.cit.). De opbouw van belangengemeenschappen is echter een langdurig proces dat "alleen kans van slagen heeft als mensen met verschillende, of zelfs uiteenlopende, interesses op collegiale wijze willen betrokken zijn bij een proces, wetende dat het aan hen is om dit proces te definiëren en af te bakenen, te karakteriseren en erover te onderhandelen" (Nicolas-Le Strat, 2016).

Dit laatste punt brengt ons bij een van de grootste beperkingen in de werking van het BRI-Co zoals het vandaag bestaat. Door de korte tijdsspanne waarin het plaatsvindt, en de abrupte overgang van het drie dagen durende BRI-Co naar de oprichting van de reparatiecommissie kunnen immers duidelijk niet de nodige omstandigheden worden gecreëerd om de ontwikkeling van deze belangengemeenschap en de betrokkenheid van de buurtbewoners bij de uitvoering van de reparaties te stimuleren. Voor het BRI-Co-team is dit een cruciaal probleem waarvoor een oplossing moet worden gevonden. Er moet een antwoord komen op een aantal vragen en er moeten strategische keuzes worden gemaakt om er een duurzaam instrument van te maken. Zou het bijvoorbeeld niet beter zijn om, in plaats van telkens BRI-Co's op verschillende locaties te organiseren, te experimenteren met een langduriger Bri-Co voor een beperkt aantal wijken? Volgens dit langetermijnperspectief kan het BRI-Co meermaals in de loop van een jaar op dezelfde locatie worden georganiseerd en zo een centraal 'contactgebied' worden, waar de krijtlijnen van een gemeenschapsorganisatie worden besproken en geïmplementeerd door de buurtbewoners met de vrijwillige betrokkenheid van verenigingen. Als 'third place' die wordt gefaciliteerd door actoren van buiten de wijken, kan het BRI-Co dan een kans zijn om "een ontzuid en transversaal overheidsbeleid uit te stippelen, dat rekening houdt met de dynamiek van het gemeengoed als bondgenoot om de huidige maatschappelijke veranderingen te ondersteunen" (Idelon, *op.cit.*).

BIBLIOGRAFIE

- Autès, M., 1992, "Les paradoxes de l'insertion", in Castel R. en Lae J.-F. (onder leiding), *Le revenu minimum d'insertion. Une dette sociale*, L'Harmattan, Parijs, pp. 93-120.
- Ayadi A., 2018, "Premier BRICo à Bois-du-Luc", *Secouez-vous les idées*, 112, pp. 30-33.
- Baillergeau, E. & Grymonprez, H., 2020, "« Aller-vers » les situations de grande marginalité sociale, les effets sociaux d'un champ de pratiques sociales", *Revue française des affaires sociales*, nr. 2, pp. 117-136.
- Berger, M. en Charles, J., 2014, "Persona non grata. Au seuil de la participation", *Participations*, vol. 9, nr. 2, p. 5-36.
- Caillouette, J., Roos, J.-F. & Aubin, J.-F., 2013, "Les enjeux de l'intervention sociale territoriale : présentation du dossier", *Nouvelles pratiques sociales*, 26(1), 19-34. <https://doi.org/10.7202/1024977ar>
- Carrel, M., 2013, *Faire participer les habitants ? Les quartiers d'habitat social entre injonction participative et empowerment*, Lyon, ENS Editions, 268 p.
- Charles, J., 2012, "Les charges de la participation", *SociologieS*, [online], online geplaatst op 15 november 2012.
URL: <https://journals.openedition.org/sociologies/4151>
- Charles, J., 2016, *La participation en actes. Entreprise, ville, association*, Desclée de Brouwer, coll. "Solidarité et société", 168 p.
- Démotier, P., 2023, "BRI-Co: (p)réparations dans les quartiers", *CESEP*, Nijvel, 83 p.
- Eliasoph, N., 2013, "Préface". In Carrel, M, *Faire participer les habitant·e·s ? Citoyenneté et pouvoir d'agir dans les quartiers populaires*. Lyon: ENS Éditions, pp. 7-11. <https://books.openedition.org/enseditions/5247>
- Engels P. en Haulotte T., 2023, *Sale flic: Enquête dans les coulisses de la police belge*, Kennes, 192 p.
- Géry, Y., 2021. "« Aller-vers » pour promouvoir la santé des populations », *La santé en Action*, 458, 48 p.
- Herman, P., 2018, "C'est la vraie marche. En avant route !", *Secouez-vous les idées*, 112, pp. 17-24.
- Idelon, A., 2022, "Le tiers-lieu, berceau des communs ou couteau suisse des communes ?", *NECTART*, 14, pp. 96-109.
- Maes, R., 2021, "La spirale de la désaffiliation", *La Revue Nouvelle*, 6, pp. 2-5. <https://doi.org/10.3917/rn.216.0002>
- Mazzocchetti J., Paviotti A., Vermylen A. en Vleminckx J., 2020, "Incertitudes, défiance et pensées conspirationniste : la Covid 19 au prisme du complot", *Carta academica*, <https://www.cartaacademica.org/post/incertitudes-défiance-et-pensées-conspirationnistes-le-covid-19-au-prisme-du-complot>
- Nicolas-Le Strat, P., 2016, *Le Travail du commun*, Éditions du Commun, Rennes, 310 p.
- Noël, L., 2021, "Niet-gebruik van rechten en bestaansonzekerheid in het Brussels Gewest", *Brussels Studies* [online], Algemene collectie, nr. 157.
URL: <https://journals.openedition.org/brussels/5585>
- Ouassak, F., 2023, *Pour une écologie pirate. Et nous serons libres*, La Découverte, Paris, 198 p.
- Rea, A. en Fortunier, C., 2021, *Les « invisibilisé·e·s » et le COVID-19. Bruxelles et crise socio-sanitaire (somme de 6 rapports)*. GERME ULB, Stad Brussel en OCMW van Brussel.
- Thunus S., Donnen A., Creten A. en Walker C., 2023, *Melting point: situations de vulnérabilité, accès et recours aux soins de première ligne en Région bruxelloise*, Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad, 2023, pp. 83. <https://www.ccc-ggc.brussels/fr/observatbru/publications/melting-point-acces-soins-premiere-ligne>
- Tremblay, P.-A., 2013, "L'intervention sociale territoriale en trois questions", *Nouvelles pratiques sociales*, 26(1), pp. 50-66. <https://doi.org/10.7202/1024979ar>

NOTA'S

Dotted lines for writing notes.

NOTA'S

Dotted lines for writing notes.

Met de financiële steun van de Gemeenschappelijke
Gemeenschapscommissie

GEMEENSCHAPPELIJKE GEMEENSCHAPSCOMMISSIE